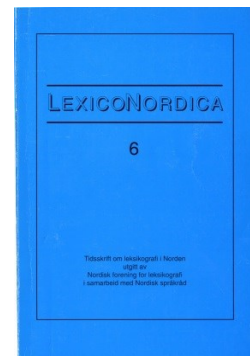


LexicoNordica

Titel: LEXIN – lexikon för invandrare
Forfatter: Martin Gellerstam
Kilde: LexicoNordica 6, 1999, s. 3-17
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive>



© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

LEXIN – lexikon för invandrare

Bilingual dictionaries for immigrants have been produced in Sweden since the late seventies in the framework of the LEXIN project (LEXikon för INVandrare), funded by the Swedish government. The main features of this project are discussed together with problems connected with the use of Swedish as a common denominator of the bilingual dictionaries and the possibilities of "translating" the Swedish base into other Scandinavian languages.

1. Bakgrund

Invandringen på 1970- och 80-talen förvandlade Sverige till ett mångkulturellt land. Så mycket som ett hundratal språk talas idag i landet, även om svenskt språk och svensk kultur på någon generation tenderar att få överhanden. Utvecklingen har satt tydliga spår i svensk utbildningspolitik från 1970-talet och till idag, med inslag som lagstadgad undervisning i svenska för invandrare, främjande av aktiv tvåspråkighet och hemspråksundervisning.

En viktig del i svenskundervisningen för invandrare är tillgången till ordböcker. Så länge den nordiska arbetskraftsinvandringen stod för den största delen av inflyttningen kunde invandrarna relativt lätt akklimatisera sig språkligt i Sverige. Men när den stora flyktinginvandringen från icke-nordiska och icke-europeiska länder började på allvar på 1980-talet, blev behovet av en välorganiserad språkundervisning alltmer uppenbart. Bristen på tvåspråkiga ordböcker till de flesta invandrarspråk framstod här som ett svårt problem.

Produktionen av ordböcker i allmänhet är normalt ett förlagsintresse. Men förlagens intresse för dyra produktioner av tvåspråkiga ordböcker för små grupper av invandrare var förståeligt nog svalt. I detta läge tog Skolöverstyrelsen (genom dåvarande skolkonsulenten Hardy Hedman) 1977 initiativet till projektet Lexikon för invandrare¹ (förkortat LEXIN).

Projektet² hade – och har – till syfte att på sikt avhjälpa bristen på ordböcker för många invandrargrupper. Ett viktigt led i arbetet var att

¹ Termen *ordbok* har här använts generellt om både enspråkiga och tvåspråkiga ordböcker. När *lexikon* använts har det skett i anslutning till projektets namn *Lexikon för invandrare*.

² Denna översikt över LEXIN-projektet baseras på mitt deltagande i projektarbetet under åren 1977–1995 som huvudansvarig för det svenska ordboksunderlaget och dess vidare utveckling t.o.m. publiceringen av andra upplagan (1993). Jag har i denna egenskap också varit inblandad i tillkomsten av de tvåspråkiga ordböckerna och haft synpunkter på deras utformning, inte minst som medlem av den ursprungliga

från början ta fram ett genomtänkt ordförråd på svenska, försett med språkliga upplysningar av olika slag. Detta ordförråd skulle tjäna som standardiserad utgångspunkt för en rad tvåspråkiga ordböcker.

Vidare skulle det svenska ordförrådet läggas upp i en databas som var lätt åtkomlig för uppdatering och urval av delordförråd. De tvåspråkiga ordböcker som blev resultat av arbetet skulle också läggas upp i en databasform som skulle möjliggöra "vändningar" av ordförrådet så att inte bara svenska utan också de främmande språken skulle kunna göras till utgångspunkt för tvåspråkiga ordböcker. Vid sidan av det rent lexikografiska arbetet skulle därutöver anvisningar utarbetas för de experter på främmande språk som skulle "översätta" den svenska ordbokstexten. Dessa anvisningar skulle få formen av en lexikografisk handbok.

Som ett första steg finansierades ett treårsprojekt som skulle producera ordböcker till och från turkiska, serbokroatiska och kroatiska. Resultatet blev tre ordböcker från svenska till dessa språk som kom ut 1984–85. Sedan dess har ytterligare ett tiotal större ordböcker och lika många mindre från svenska till andra språk publicerats (se Bilaga). Hittills har dock – trots flera ansatser – inga lexikon från invandraspråk till svenska producerats. Det svenska underlaget har kommit ut, hittills i tre upplagor, under titeln *Svenska ord med uttal och förklaringar* (i fortsättningen kallat *Svenska ord*). Ordböckerna har med ett undantag – den svensk-engelska – inriktats på större invandrargrupper i Sverige. Den svensk-engelska ordboken har varit avsedd som ett komplement för de grupper av invandrare som inte har någon ordbok men som kan tillräckligt mycket engelska.

Projektet och ordböckerna har recenserats i olika sammanhang (Garlén 1985, Bergenholtz 1994).

2. Projektets organisation

Projektet finansierades och leddes av dåvarande Skolöverstyrelsen i samarbete med Statens invandrarverks språksektion. Några universitetsinstitutioner kom också att knytas till projektet, bl.a. Institutionen för språkvetenskaplig databehandling vid Göteborgs universitet (Språkdata) som fick i uppdrag att utarbeta det svenska ordboksunderlaget och Slaviska institutionen vid Uppsala universitet som gjorde den serbokroatiska och kroatiska delen av de första ordböckerna. Kompetens på invandraspråken kom annars att hämtas där den fanns, inte nödvändigtvis i statliga institutioner.

ledningsgruppen för LEXIN-projektet. Andra medarbetare vid Språkdata, senare Institutionen för svenska språket, har varit bl.a. Kerstin Norén (som deltog i arbetet på det svenska underlaget) och Daniel Ridings, systemansvarig. Samarbetet med Skolverket avbröts 1995.

Projektet fördes 1984 över till Skolöverstyrelsens läromedelsorgan, Statens institut för läromedel (SIL). När Skolöverstyrelsen upphörde och ersattes av Skolverket (1991) fördes projektet över dit. Frågan om projektets organisation och inte minst huvudmannaskapet har diskuterats i olika omgångar (bl.a. efter utredningar av Statskontoret) men projektet drivs fortfarande av Skolverket.

LEXIN-projektet hade från början en ledningsgrupp med representanter från de inblandade parterna, bl.a. Statens invandrarverk och Språkdata. Denna styrgrupp upphörde någon tid efter det att projektet knutits till Skolverket. Projektet leds för närvarande av Kiros Fre Woldu och Mai Beijer som också nyligen har presenterat projektet (Beijer & Fre Woldu 1997).

3. Ordböcker för vem?

De tvåspråkiga LEXIN-ordböckerna är avsedda för nytillkomna invandrare och flyktingar som skall lära sig svenska. Utformningen av ordböckerna speglar på olika sätt denna grupps behov: man har i allmänhet ingen erfarenhet av studier i främmande språk, ingen lexikonvana, ofta begränsad läsfärdighet också på modersmålet. Detta är naturligtvis en generaliserande bild av invandraren eller flyktingen men riktmärket är den ovane lexikonanvändaren. Därför är texten spatiös, böjningsangivelser utskrivna, exempelmeningar tydligt markerade och uttal angivet på varje ord (även om många ords uttal hade kunnat ges via en regel). Direkt avsedda för målgruppen är också samhällsorden som ger kunskap om termer inom det svenska samhällets offentliga sektor.

Ordböckerna är inte ensidigt inriktade på antingen reception eller produktion utan innehåller drag av båda. De aktiva dragen omfattar sådant som språkexempel och syntaxinformation, de passiva omfattar framför allt ordförklaringarna. Till detta kommer att man i många av de tvåspråkiga ordböckerna har bevarat den svenska förklaringen, med baktanken att lite kunskap om svenska omedvetet följer med när man slår i ordboken. Ordböckernas delvis dubbla syfte gör att de kan användas inte bara av invandrare som lär sig svenska (reception) utan också exempelvis av svenskar som vill lära sig ett invandrarspråk (produktion). Detta senare syfte angavs under pilotprojektet särskilt för det serbokroatiska lexikonet.

Vad beträffar urvalet av målgrupper så har detta varit Skolöverstyrelsen/Skolverkets uppgift. Bakom urvalet ligger faktorer som antalet personer som har språket som modersmål, populationens ålderssammansättning och utbildningsbakgrund, läsfärdighet på modersmålet hos vuxna, antal elever som deltar i hemspråksundervis-

ningen samt eventuell tillgång till lexikon till och från andra språk (exempelvis engelska)" (Beijer & Fre Woldu 1997).

4. Ett svenskt underlag för översättning

Det svenska ordboksunderlaget utgör förutsättningen för och ingår som en del i de tvåspråkiga ordböckerna. Ordboksstrukturen i det svenska underlaget behandlas här kortfattat (för en utförligare beskrivning, se Gellerstam 1999).

4.1 Ordförråd

Ordförrådet svarar mot en rad olika önskemål som inte utan vidare är lätta att förena. Man behöver vanliga frekventa svenska skriftspråksord men också talspråkliga ord och "praktiska ord" (som *tandborste* och *diskborste*), mindre vanliga i skriftspråk men ofta aktualiserade i det dagliga livet. Man behöver vanliga fraser men också ord som står för företeelser i det svenska samhället som inte har motsvarigheter i andra kulturer. Någon exakt sammanvägning av dessa olika typer av ord är svår att göra men ordförrådet kom att bestå av följande ingredienser:

- (a) ett frekvensbaserat skriftspråkligt basordförråd;
- (b) ett "praktiskt" ordförråd hämtat ur ordindex till ett antal läromedel för invandrarundervisning;
- (c) samhällsord, dvs. ord som behövs för att man som medborgare skall kunna orientera sig i det svenska samhället (*moms*, *daghem*, *kommunalval* etc.);
- (d) diverse vardagliga och talspråkliga ord, "svåra" ord enligt förstälseundersökningar.

Det ordförråd som ursprungligen samlades in bestod av ca 17.000 uppslagsord. Med utgångspunkt från detta ordförråd gjordes åtta ordböcker (se Bilaga). Till detta kom ett ad hoc-mässigt urval på 5.000 ord som kom att ligga till grund för ett tiotal "miniordböcker", producerade till lägre kostnad och med tanke på det stora behovet. En ordbok, den svensk-tigrinska, baserades på 8.000 uppslagsord. En andra och större upplaga av *Svenska ord* (1993) ligger till grund för ytterligare ett antal ordböcker (inklusive andra upplagan av några som tidigare publicerats).

4.2 Språklig information

Den viktigaste källan till kunskap om hur orden uppträder i sitt naturliga sammanhang är Språkbanken vid Språkdata. Här finns en stor samling texter som avspeglar ett modernt svenskt ordförråd, mest skriftspråkligt men också talspråkligt textmaterial. Språkbanken har i projektet kunnat utnyttjas inte bara som källa till språkexempel i form av meningar, satsfragment och sammansättningar utan också för att bedöma vad som är vanliga betydelser, vanliga textsammanhang, vanliga konstruktioner och böjningsvarianter.

De språkliga kategorierna knutna till uppslagsorden i det svenska lexikonunderlaget (mikrostrukturen) kan beskrivas enligt följande:

Tabell 1: Mikrostruktur i det svenska lexikonunderlaget

Formkategorier	Stavning Ordböjning Uttal Grammatisk kommentar
Innehållskategorier	Ordförklaring Sakupplysning Synonymi/Antonymi Bilder
Kontextbeskrivning	Stil Användningsområde Syntaktisk beskrivning
Språkexempel	Meningar och meningsfragment Idiom Sammansättningar

Några av dessa kategorier har drag som skiljer LEXIN-ordböckerna från många andra inlärningsordböcker. Hit hör framför allt:

- Verbens uppslagsord i presensform
- Fullform på böjningsformer
- Uttal på samtliga ord
- Sakupplysning, dvs. encyklopediska uppgifter, inte bara språkliga
- Explicit syntaktisk beskrivning (valens) i enkel kodform
- Bildbilaga

När det gäller presens som verbets uppslagsform (alltså *kastar* istället för *kasta*) går ordboken mot praxis i svenska ordböcker. Det kan finnas goda skäl för bägge uppslagsformerna men det viktigaste skälet

för presens har varit uttryckliga önskemål från invandrarlärare som länge använt presens som "komihåg-form". Ett argument har då varit att det är lättare att korrekt producera andra former av verbet om man kan presensformen än om man kan infinitiven: kan man *kastar* så kan man också *kastade* men kan man *kasta* så kan man inte utan vidare producera de övriga formerna.

Ett annat särskiljande drag där Svenska ord har varit först bland svenska lexikon är den explicita syntaxmarkeringen av verb och vissa adjektiv. För verben ges uppgifter om "medspelare" i satsen (t.ex. *x erfordrar y*), för adjektiv ges ofta den preposition som följer efter (t.ex. *omedveten om x/att+SATS*). (För en utförlig beskrivning, se Gellerstam 1988).

Ett stort antal sammansättningar med upplagsordet som förled eller efterled förekommer som exempel på ordets morfologiska kontexter. Inte sällan kan olika förleder användas för att skilja på ett ords huvudbetydelser. Ordet *affär* kan exempelvis delas upp i sådana betydelser efter förlederna *miljonaffär*, *tobaksaffär* och *kärleksaffär*.

I bildbilagan visas bilder som knyts till ca 1.700 "bildord" i lexikonet. Bilderna är där så är möjligt ordnade temavis ("kroppsdelar, tidsindelning, djur och växter, verktyg osv.").

Se nästa sida för ett exempel på utformningen av artiklarna i *Svenska ord*.

5. Tvåspråkiga lexikon

5.1 Principen med ett oförändrat svenskt underlag

En av grundtankarna inom LEXIN-projektet har varit att det svenska underlaget oförändrat skulle kunna användas för tvåspråkiga ordböcker till olika språk. Denna grundtanke har uppenbara fördelar men har också ifrågasatts av översättare under arbetets gång. Vad beträffar fördelarna är det uppenbart tidsbesparande att översättare exakt vet vad som skall återges på invandarspråket och att de inte varje gång behöver utforma den tvåspråkiga ordboken från grunden. Tankar i denna riktning – och särskilt i kombination med idéer om "vändning" av ordböcker – har återkommit i andra projekt, exempelvis OMBI-projektet som presenterades vid Euralex '96 i Göteborg och senare också vid Euralex '98 i Liège (Martin & Tamm 1996).

Kritiken har riktat in sig på olika aspekter av det oförändrade underlaget. En kritik som är lätt att avvisa gäller det faktum att vissa ord saknas i det svenska underlaget som inriktar sig på målspråket. Alltså: om man i turkiskan har ett ord som närmast skulle kunna översättas till svenska som "byäldste" så skulle man i det svenska underlaget

ha med detta ord. Eller om fåravel är en vanlig företeelse i invandrar-språket så skulle det svenska underlaget innehålla många ord från denna betydelsesfär. Det naturliga svaret på denna kritik är att det svenska underlaget är gjort utifrån svenska förutsättningar, det är alltså ett centralt stycke svenska utan sneglingar åt andra håll. Men hur tillgodoser man då invandrar-språkets speciella behov? Helt enkelt genom att man har en ordbok från invandrar-språket till svenska där alla kulturspecifika ord finns med och översätts till, eller förklaras på svenska. Tyvärr har ännu inga ordböcker av denna typ ännu publicerats men principiellt ingår detta i projektets mål.

<p>lägenhet [ˈlæːgɛrheːt] lägenheten lägenheter subst. bostad (i hyreshus), våning <•> 10.20.21 △ insatslägenhet △ lägenhetslyta -n</p> <p>läger [læːgɛr] lägret läger lägren subst. 1 plats där en grupp personer inkvarteras i tält el. baracker etc. även om verksamheten i lägret, som en kurs etc. △ flyktläger △ campingläger △ lägerskola 2 grupp, parti △ dela sig i två läger</p> <p>lägerskola [ˈlæːgɛr skola] -skolan -skolor subst. tillfällig skolverksamhet på annan ort än där skolan ligger * Lägerskolor ger elever i grundskolan möjlighet att (t ex under en veckas tid) studera andra miljöer och arbetsplatser än dem som ligger i hemorten. Ofta inriktade på historia och natur.</p> <p>lägger [læːgɛr] la(de) lagt läggt lägga verb 1 få att ligga (mot underlaget) <A lägger x + PLATS> △ lägga boken på bordet! 2 placera på avsedd plats <A lägger x + PLATS> △ lägga ett brev på brevlådan ▽ lägga märke till ("uppmärksamma") ▽ lägga på luren ("avsluta ett telefonsamtal") 3 sätta samman △ lägga pussel</p> <p>lägger av [læːgɛr aːv] la(de) lagt läggt lägga verb sluta (med något) vardaglig <A lägger av (med x) / att + INF> ▽ läggt av! ("sluta med det där!")</p> <p>lägger fram [læːgɛr fram] la(de) lagt läggt lägga verb presentera <A lägger fram x> △ lägga fram ett förslag</p> <p>lägger in [læːgɛr in] la(de) lagt läggt lägga verb 1 konservera i attikslösning e.d. <A lägger in x (i y)> △ lägga in gurkor 2 skicka in (till en myndighet etc), ansöka <A lägger in x (till y)> △ lägga in en ansökan</p> <p>lägger ner [læːgɛr neːr] la(de) lagt läggt lägga verb 1 avsluta, avsluta verksamheten (vid) <A lägger ner x> △ lägga ner en fabrik 2 avtända, förbruka</p>	<p><A lägger ner x (på y)> △ lägga ner ett stort arbete</p> <p>lägger om [læːgɛr om] la(de) lagt läggt lägga verb 1 sätta förband på <A lägger om x> △ lägga om ett sår 2 ge en annan inriktning <A lägger om x> △ lägga om trafiken</p> <p>lägger sig [læːgɛr seː] la(de) lagt läggt lägga verb 1 placera sig horisontellt mot underlaget särskilt "på illi säng" <A lägger sig> △ han lägger sig aldrig före midnatt 2 guta <x lägger sig> △ vinden lägger sig</p> <p>lägger sig i [læːgɛr seː i] la(de) lagt läggt lägga verb ingripa i och försöka påverka <A lägger sig i x> △ lägg dig inte i vad jag gör!</p> <p>lägger ut [læːgɛr ut] la(de) lagt läggt lägga verb 1 betala (tillfälligt) för någon annan, spendera <A lägger ut + SUMMA (på x/for B)> △ kan du lägga ut en tia? 2 bli tyockare, lägga på kullet <A lägger ut> △ jag har lagt ut i sommar</p> <p>läggnig [ˈlæːgɛrːnɪŋ] läggningen läggningar subst. anlag, karaktär</p> <p>läglig [ˈlæːglɪːg] lägligt lägliga adj. lämplig (i tiden) △ ett lägligt tillfälle</p> <p>lägre [læːgre] — låg adj.</p> <p>lägst [læːgst] — låg adj.</p> <p>läkare [ˈlæːkaːrɛ] läkare(n) läkare läkarna subst. person som har till yrke att bota sjukdomar, doktor <•> 4.8.9 △ söka läkare △ överläkare △ läkarintyg △ läkarundersökning -en</p> <p>läkarintyg [ˈlæːkaːrɪntyːg] -intyget -intyg -intygen subst. intyg av läkare om sjukdom, nedsatt arbetsförmåga etc. * Försäkringskassan kräver läkarintyg om man är sjuk mer än 6 dagar, ibland redan tidigare, för att man ska få fortsatt sjukpenning.</p> <p>läkarvård [ˈlæːkaːrvaːrd] -vården subst. behandling som ges av läkare △ söka läkarvård</p> <p>läkarvårds-taxa [ˈlæːkaːrvaːrdstakːsa] -taxan -taxor subst.</p>
--	--

Bild 1: Provarartiklar ur Svenska ord (3 uppl. 1999)

En annan kritik går ut på att ett ord med flera betydelser på svenska inte sällan motsvaras av ett ord på invandrarpråket som har samma betydelseindelning. Detta innebär att ett svensk ord med t.ex. fyra betydelser har samma ekvivalent i alla betydelserna. Detta kan tyckas vara åtminstone en skönhetsfläck i den tvåspråkiga ordboken. Eventuellt skulle man kunna slå samman de olika betydelserna i svenska och sedan ge endast en ekvivalent. I så fall är det viktigt att man explicit anger vilka svenska betydelser som alla motsvaras av en och samma ekvivalent – annars kan man inte vara säker hur långt ekvivalenten faktiskt gäller.

En tredje kritik gäller också utformningen av det svenska underlaget men handlar mer om möjligheten för en invandrare eller flykting att förstå sitt eget språk. Om man vill översätta det svenska *sekretes* till ett främmande språk så kan det hända att ekvivalenten på invandrarpråket är okänd för användaren. Ett sätt att komma tillrätta med detta skulle kunna vara att också översätta den svenska förklaringen "tystnadsplikt (i det allmännas verksamhet)" jämte den ekvivalent som kanske finns på invandrarpråket ifråga. Ett sådant tillvägagångssätt – som tillämpats inom enskilda LEXIN-ordböcker – är dock inte att rekommendera och det finns andra sätt att förstärka kunskapen i invandrarpråket än att låta en ordbok täcka hela behovet av kunskapsinhämtning. Som lexikografisk lösning har det tidigare inte tillämpats.

Det oförändrade svenska underlaget kan också framtvunga olika lösningar i presentationen av ekvivalenter på invandrarpråket. Om man t.ex. vill översätta det svenska ordet *flock* till ett annat språk så finner man att det kanske inte finns en ekvivalent på denna abstraktionsnivå utan bara ord som närmare specificerar *flock* (*fågel**flock*, *varg**flock* etc.). Beroende på det enskilda språket skulle man därför vid beskrivningen av ekvivalenter behöva precisera vilken flock det rör sig om. Detta kan kanske ses som en fråga som snarare gäller utformningen av ekvivalenter och inte ett problem för det svenska underlaget men indirekt visar det svårigheten med ett statistiskt svenskt underlag. Under projektets pilotstudie (som bl.a. omfattade en svensk-serbokroatisk och ett svensk-kroatisk ordbok) överlämnades denna specificering till de översättare som utformade ekvivalenterna. I senare ordböcker har denna metod (tyvärr) blivit mindre utnyttjad. Detta kan också ha att göra med att de första tvåspråkiga ordböckerna hade ambitionen att också kunna användas av svenskar som ville lära sig det främmande språket, alltså om ett slags produktionsordböcker. Senare ordböcker i LEXIN-serien blev mer utpräglade receptionsordböcker, åtminstone i utformningen av ekvivalenterna som i vissa fall blev många och ospecificerade. I vissa fall drevs översättare av en önskan att hitta så många ekvivalenter som möjligt, vilket inte var till gagn för ordböckerna.

5.2 Vändning av ordböcker

Den ursprungliga projektskissen i LEXIN-projektet innehöll planer på ordböcker med utgångspunkt i invandrarpråk, inte bara med utgångspunkt i svenska. Man skulle alltså ha par av ordböcker ungefär som vi är vana vid när det gäller några av de stora västeuropeiska språken (en svensk-engelsk ordbok och en engelsk-svensk). Sådana par av ordböcker för invandrarpråken skulle åstadkommas genom "vändning" av färdiga ordböcker så att en svensk-turkisk ordbok enkelt skulle kunna förvandlas till en turkisk-svensk. Så har ännu inte skett även om en långtgående planering av en turkisk-svensk ordbok tidigare har förekommit inom projektet.

Tanken på vändning av ordböcker är gammal och genom modern datateknik fortfarande aktuell. Problemen är emellertid många. Här skall bara nämnas det kanske viktigaste: att varje språks ordförråd måste beskrivas utifrån sina egna förutsättningar. En vändning är inte möjlig sålänge det inte finns exakta språkliga och kulturella en-till-en-motsvarigheter mellan två ordförråd. Alltså: lika orimligt som det är att ett svenskt ordförråd skall innehålla ordet *byäldste*, lika självklart är det att ett turkiskt ordförråd skall innehålla motsvarande ord på turkiska. En vändning kan möjligen fungera som ett hjälpmedel men förutsätter en så långtgående kontroll och så stora kompletteringar att tidsvinsten blir tveksam.

5.3 Riktlinjer för översättare

För enkelhetens skull har de medarbetare i LEXIN-projektet som utvecklar det svenska underlaget till en tvåspråkig ordbok kallats "översättare". Arbetet handlar givetvis om mer än översättning (av en text), det handlar om att finna typiska ekvivalenter och i övrigt göra boken användbar för personer som har ett annat modersmål än svenska.

Till sin hjälp har dessa översättare anvisningar om hur och i vilken utsträckning informationen i LEXIN-underlaget skall översättas.

<p>levnad [ˈlɛ:vna:d] levnaden imenica liv, existens: zivot, zivotni vek, zivotni vijek, zivotno doba, bitisanje, bivstvovanje, bitak, egzistencija △ levnads kostnad -en: zivotni troškovi △ levnads standard -en: zivotni standard</p> <p>levt → lever giagol</p> <p>lexikon [lɛ:k:sik:an] lexikonet lexikon (li: lexika) lexikonen imenica ordbook: retnik, rjetnik, leksikon</p> <p>libanes [li:bane:s] libanesen libaneser imenica person från Libanon: Libanac</p> <p>liberal [li:bera:l] liberalt liberala pridev 1 (fördoms)fri, inte trångsynt: liberalan, slobodouman 2 som tillhör el. avser liberalismen: liberalen</p> <p>liberalism [li:bera:lism] liberalismen imenica en politisk åskådning som bl a betonar den enskilda människans handlingsfrihet: liberalizam</p> <p>libyer [li:byer] libyern libyer libyerna imenica person från Libyen: Libijac</p> <p>licens [li:sen:s] licensen licenser imenica kiltstånd utfärdat av myndighet: licenca, licencija, dozvola △ TV-licens: TV pretplata △ licensavgift -en: troškovi pretplate</p> <p>lidande [li:dande] lidandet lidanden lidandena imenica plåga: trpljenje, stradanje, patnja △ långvarigt lidande: dugotrajna patnja</p> <p>lidelse [li:delse] lidelsen lidelser imenica stark känsla, passion, strast △ lidelse full -t: strastven, zanesen</p> <p>lider [li:der] led lidit lid! lida giagol 1 ha smärtor, plågas, ha ont (av), vara drabbad (av): patiti, imati bolove (A lider) △ lidande människor: ljudi koji pate △ lida av allergi: patiti od alergije △ du ska inte behöva bli lidande på saken: ne bi trebalo da time šta izgubiš</p> <p>2 förflyta i nekims (samma): odmicati, teći, proticati △ tiden lider: vreme odmice</p> <p>lie [li:e] lien liar imenica hundredskap som används för att slå gräs [☞] 28:57 kosa</p> <p>lierar sig [li:ter:sj] lierade lierat lierat! giagol forena sig, bli bundsförvant: udružiti se/udruživati se (A lierar sig med B)</p> <p>lift [li:f] liften liftar (li: lifter) imenica 1 hiss, linbana: uspinjaca, žičara △ skidlift: uspinjaca za smučare, uspinjaca za skijaše, žičara za skijaše, vučnica za skijaše 2 gratisåkning, skjuts: auto-stop △ få lift in till staden: biti povezen do grada, ići auto-stopom do grada</p> <p>liftar [li:f:tar] liftade liftat liftat! giagol (be att få) åka med gratis: putovati auto-stopom, stopirati (A liftar (med B) x)</p> <p>liga [li:ga] ligan ligor imenica 1 kriminell grupp, förbrytargång: banda, lopovska družina, družba △ tjuvliga: lopovska banda 2 (icke-svensk) tävlingsserie (i fotboll): liga, savez △ liga/fotboll -en: ligaški fudbal, ligaški nogomet</p>	<p>ligger [li:ger] låg legat ligg! ligga giagol vara i vägratt läge, vila, vara placerad znac: finnas: ležati, nalaziti se (A x ligger + PLATS) △ ligga i sängen: ležati u krevetu △ boken ligger på bordet: knjiga leži na stolu △ gatan ligger i Göteborg: ta ulica je nalazi u Göttingu △ hon ligger trea i tävlingen: ona je na trecem mestu u takmičenju △ det ligger mycket i vad du säger: ima nekega u tome što kažeš ▽ ligger med någon: spavati s nekim ▽ du ligger illa till: loše ti se piše ▽ vad ligger bakom beslutet?: šta se krije iza te odluke? (A ligger i)</p> <p>ligger i [li:ger:i] låg legat ligg! ligga giagol anstränga sig, arbeta hårt: truditi se, raditi marljivo, naprezati se (A ligger i)</p> <p>ligger över [li:ger:ver] låg legat ligg! ligga giagol stanna kvar hos någon över natten, sova över: prespavati (svt: l, prenoćiti (svt: l)) (A ligger över + PLATS)</p> <p>ligist [li:gist] ligisten ligister imenica medlem i en liga: huligan, član bande</p> <p>lik [li:k] likt lika pridev som har samma utseende som el. påminner om något: sličan △ du är lik din far: ličić na oca △ hemma är allt sig likt: kod kuće je sve po starom</p> <p>likt [li:k] liket lik liken imenica död (människo)kropp: les, mrtvac, lešina △ lik kista -n: mrtvački sanduk, mrtvački kovčeg, les, lijes</p> <p>lika [li:ka] prilog av samma grad el. mått el. storlek etc: jednako, podjednako △ han är lika gammal som jag: on i ja smo jednako stari, on je moj vršnjak △ du kan lika gärna gå: najbolje je da ideš △ hans chanser är lika med noll: njegove šanse su jednake nuli, on nema nikakve šanse △ lika lon för lika arbete: ista plata za isti posao</p> <p>likadan [li:kadan: (li: dā:n)] likadant likadana savenica av samma slag: istovetan, istovjeten, isti (takav) △ vi såg exakt likadana ut: izgledali smo potpuno isto</p> <p>likartad [li:ka:rad] likartat likartade pridev av samma art, liknande: sličan △ likartade problem: slični problemi</p> <p>likasä [li:ka:sä: (li:li:ka:sä:)] prilog på samma sätt: isto, takode, takoder, kao i △ mjölken stiger i pris, likasä köttet: mleku raste cena kao i mesu</p> <p>like [li:ke] liken likar imenica motstycke: premac △ ett oväsen utan like: galama kakvoj nema ravne</p> <p>likgiltig [li:kjil:ti:g] -giltigt -giltiga pridev 1 ointresserad, oengagerad: ravnodušan, indiferentan (likgiltig (för x)) △ vara likgiltig för andras lidande: biti ravnodušan prema tuđim patnjama 2 ointressant: neinteresantan, nezanimljiv, beznačajan, dosadan</p>
---	--

Bild 2: Provertiklar ur det svensk-serbokroatiska lexikonet (1 uppl. 1984).

De översättare som har engagerats för olika ordboksproduktioner har varierande vana vid lexikografiskt arbete. Här har tidigare nämnts problemet med att översättare – trots tydliga anvisningar – uppfattat

sin roll som att ge så många ekvivalenter som möjligt (vanligtvis utan precisering av motsvarande betydelsenysanser hos det svenska ordet). Ett annat problem som följt LEXIN-projektet har varit översättarens benägenhet att istället för att ge allmänna ekvivalenter till det svenska uppslagsordet, översätta till invandrarpråket den svenska förklaring som i många fall står kvar också i de tvåspråkiga ordböckerna (av pedagogiska skäl). I ett stort projekt som LEXIN-projektet har kvalitén oundvikligen växlat mellan olika ordboksproduktioner även om alla arbeten har granskats av experter.

De problem som förekommit med översättningsdelen i de tvåspråkiga lexikonerna har flera orsaker: översättarna har haft varierande lexikografisk vana och inte alltid följt anvisningarna. Ibland har de börjat följa en felaktig praxis och sedan har det varit svårt för projektledningen att få en ändring till stånd. Projektledningen har haft sin del av ansvaret för detta. Dessutom har man inte haft den professionella vanan vid arbete med tvåspråkig lexikografi som hade varit önskvärd. Man kan i efterhand önska att projektet varit stadigare förankrat i antingen förlagsverksamhet (där man har lång erfarenhet av tvåspråkig lexikografi) eller hos facklexikografer.

Förutom problemet att hitta folk med rätt kompetens så har det inte gått att undvika politiska spänningar i några av projekten. Tydligast kom detta till uttryck i produktionen av de svensk-serbokroatiska och svensk-kroatiska ordböckerna där nationella stämningar under projektets gång påverkade arbetet på ett olyckligt sätt. Under resans gång blev en serbokroatisk ordbok två ordböcker, med mycket små informationsförändringar. Sådana spänningar hade förmodligen kunnat undvikas om inte projektet letts av en officiell svensk myndighet som Skolöverstyrelsen, något som kunde ses som ett uttryck för svensk officiell hållning. En ren förlagsprodukt hade förmodligen förorsakat mindre uppståndelse.

6. Teknisk uppläggning

Datatekniken var från början av LEXIN-projektet tänkt som en viktig grundval för arbetet, alltifrån inkodning av det svenska ordförrådet till typografering och sättning av de slutliga ordböckerna. Databehandling kom också att utnyttjas i en rad olika moment av arbetet: insamling av språkligt referensmaterial, urval av det svenska ordförrådet, inkodning av ordboksartiklar, uppläggning av ordförrådet i databas, presentation av underlag för översättarens arbete, konsekvenskontroller, utskrifter, urval av delordförråd för olika stora ordböcker, "vändning" av tvåspråkigt ordböcker, typografering och sättning.

Utformningen av ordböckerna har skiftat med tid, ordbokstyp och invandrarspråk. Under den första tiden av projektet var blandning av svenska och språk med icke-latinskt alfabet inte tekniskt möjligt. Lösningen blev därför för några av miniordböckerna att presentera svenskan i en vänsterspalt och med skrivmaskin tillfoga de aktuella översättningarna i högerspalt.

LEXIN-ordböckernas uppläggning i databas – särskilt det svenska underlaget – har möjliggjort sökningar och utskrifter av systematiska data: böjningskategorier, uttal, syntax, grammatiska kommentarer och stilistiska data.

7. Lärdomar av projektet

LEXIN-projektet pågår fortfarande. Vissa av ordböckerna har av Skolverket lagts ut på nätet³ och tidigare ordböcker ges ut i nya upplagor. Samarbete med andra nordiska länder pågår om utnyttjande av det svenska underlaget som modell för tvåspråkiga ordböcker inom invandrarområdet. Det kan finnas anledning att slutligen fundera något över vad som varit bra och vad som varit mindre bra.

Grundidén bakom projektet – att utarbeta ett gemensamt svenskt underlag för många tvåspråkiga ordböcker – har varit arbetsbesparande och påskyndat utvecklingen av de tvåspråkiga lexikonerna. Marginellt har principen förorsakat diskussioner mellan utvecklaren av det svenska underlaget och översättare, kanske mer om innebörden av svenska ord och uttryck än om bristande koppling mellan svenska och invandrarspråket. Tanken på att en svensk ordbok kan fungera som "nav" i ett antal tvåspråkiga ordböcker är fortfarande giltig. Det svenska underlaget har därutöver kunnat fungera som en självständig ordbok för invandrarundervisning (och som en generell svensk ordbok). Synpunkter från översättare på det svenska underlaget har kunnat komma senare upplagor av *Svenska ord* till godo. Bildbilagan har av användarna setts som en tillgång och också getts ut separat.

Slutresultatet har för många invandrargrupper varit efterlängtade tvåspråkiga ordböcker på många språk som har kunnat användas i undervisningen och samtidigt betytt mycket för den språkliga identiteten hos invandrargrupper.

Styrningen av ordboksproduktionen till olika språk har baserats på kunskapen om olika invandrargrupperns behov av ordböcker och tycks

³ Till glädje för många användare men till skada för Norstedts förlag som därigenom har haft svårt att sälja motsvarande böcker. Förlaget har av dessa och andra skäl avbrutit kontakten med projektet.

ha fungerat bra. Avvägningen mellan att satsa på ytterligare en mindre ordbok istället för att utveckla en ordbok med ett invandrarpråk som utgångspunkt har diskuterats inom projektet och kritiserats utifrån, bland annat i en tidig recension (Svensson 1985). Enligt kritikern innehöll miniordböckerna ett alltför snävt ordförråd och det faktum att svenska hela tiden var utgångspunkten ansågs som "kolonialt".

Användningen av det svenska underlaget för nordiskt samarbete har diskuterats under lång tid och nu under senare år alltså också förverkligats. Tanken är att de tvåspråkiga ordböckerna skall kunna användas efter anpassning till respektive nordiskt språk av det svenska underlaget. Det slutgiltiga resultatet av samarbetet kan ännu inte bedömas men tanken med en språklig "genväg" till tvåspråkiga ordböckerna på nordiska språk är tilltalande.

I backspegeln kan man också ha kritiska synpunkter. Hit hör den starka satsningen på alltför små miniordböcker och den motsvarande bristande satsningen på ordböcker med invandrarpråket som utgångspunkt. Hit hör också olika problem knutna till vissa översättargrupper (varierande lexikografisk vana, bristande vilja att följa anvisningar) och bristen på erfarenhet av tvåspråkig lexikografi hos projektledningen. Frågan om huvudmannaskap för verksamheten som med jämna mellanrum har aktualiserats borde kunna mynna ut i en lösning där verksamheten knyts till en mer permanent lexikografisk huvudman.

Litteratur

- Beijer, Mai & Fre Woldu, Kiros, Detta är LEXIN. Lägesbeskrivning våren 1997. Skolverket.
- Bergenholtz, Henning 1994: Grundordbog til genbrug. [Recension av *Svenska ord*]. I: *LexicoNordica* 1. S. 243–247.
- Dagens Nyheter* 24 maj 1985.
- Garlén, Claes, Lexikon för invandrare. [Recension av *Svenska ord*]. I: *Språkvård* 1985:2. S. 21–25.
- Gellerstam, Martin 1978: LEXIN-projektet och Språkdata. En rapport till Skolöverstyrelsen.
- Gellerstam, Martin 1988: Verb Syntax in a Dictionary for Second-Language Learning. I: *Studies in Computer-Aided Lexicology*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International. S. 103–123.
- Gellerstam, Martin 1999: Kommentar till ordboken. I: *Svenska ord med uttal och förklaringar*. 3 uppl. S. 762–776.
- Hedman, Hardy 1977: Projektförslag: LEXIN-projektet. I: Förslag från Läromedelssektionen 3:2 vid Skolöverstyrelsen inför FoU-petita 78/79.

- Martin, Willy & Tamm, Anne 1996: OMBI: An editor for constructing reversible lexical databases. I: *Euralex '96 Proceedings*. Göteborg 1996. S. 675–687.
- Svenska ord med uttal och förklaringar*. 3 uppl. Sthlm 1999.
- Svensson, Lasse 1985: Tidningsinlägg om LEXIN-projektet. *Dagens Nyheter* 24 maj 1985.

BILAGA:**Ordböcker utgivna inom LEXIN-projektet (juli 98)**

(Lexikon utmärkta med * är när detta läses antingen redan utgivna eller på väg att publiceras)

1. Svenska ord – med uttal och förklaringar (28.500 ord). 3 uppl. 1999. [Underlag för översättning; bildteman dessutom publicerade separat]
2. Lexikon i maxiserien (28.000 ord)
 - svensk-engelskt
 - svensk-finskt
 - svensk-bosniskt*
 - svensk-grekiskt*
 - svensk-kroatiskt (2 uppl., jfr moment 3)*
 - svensk-ryskt*
 - svensk-serbiskt (2 uppl., jfr moment 3)*
 - svensk-spanskt*
3. Stora lexikon (17.000 ord)
 - svensk-albanskt
 - svensk-arabiskt
 - svensk-kroatiskt
 - svensk-makedonskt
 - svensk-persiskt
 - svensk-rumänskt
 - svensk-sebokroatiskt
 - svensk-turkiskt
4. Lexikon i midiserien (8.000 ord)
 - svensk-tigrinskt
5. Lexikon i miniserien (5.000 ord)
 - svensk-arabiskt
 - svensk-nordkurdiskt
 - svensk-persiskt
 - svensk-polskt
 - svensk-sydkurdiskt
 - svensk-somaliskt
 - svensk-tjeckiskt
 - svensk-turabdingskt
 - svensk-vietnamesiskt